

AVNÎ (FATİH SULTAN MEHMED)'NİN ŞİİRLERİNDE TÜRKÇE TAMLAMALARIN KULLANIMI

Öğr. Gör. Fatma SİNECEN

Öz: Klasik şiire yöneltilen eleştirilerin başında dilinin ağır olduğu, Arapça ve Farsça terkip ve kelimelerin yoğunluğu olmuştur. Özellikle 15. yüzyıla başlayan ve adı geçen dillerden şiir diline alınan bu yapılar, zamanla çok daha fazla görülmeye başlanmış 17. Yüzyılda ise had safhaya ulaşmıştır. Avnî'nin yaşadığı dönem Arapça ve Farsçanın etkisinin yeni yeni hissedilmeye başlandığı bir 15. yüzyıla tekabül etmektedir. Dolayısıyla Avnî'nin şiirlerinde Arapça-Farsça ağır terkip ve gramer unsurlarının varlığı söz konusu değildir. Belki sayısal olarak Arapça-Farsça terkiplerin fazlalığı söz konusu olabilir; ancak bütün bunlara rağmen şiir dilinde Türkçe söyleyiş mantığı her zaman için sağlam bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çerçevede yapılan çalışmada Avnî'nin şiirlerinde geçen Türkçe, Arapça ve Farsça tamlamalar tespit edilmiş olup Arapça tamlama örneğine hemen hiç rastlanmamış; ancak yedi yüz civarında Farsça tamlama tespit edilmiştir. Bu Farsça tamlamaların çoğunluğu klişeleşmiş, yaygınlaşmış yapılar olarak çoğu zaman ön plana çıktığı görülmektedir. Hatta bunların bir kısmı Türkçe tamlamaların bir yönünü oluşturan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizim esas üzerinde durduğumuz ise Türkçe tamlamaların kullanımınıdır. Günlük konuşma dilimizde de kullandığımız belirtili ve belirtisiz tamlamalar başta olmak üzere hemen bütün tamlamaların söz konusu divanda yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu noktada şu rahatlıkla söyleyebilir: Her ne kadar şiirlerde Arapça-Farsça kelime ve terkipler kullanılıyor olsa da sağlam bir Türkçe söyleyiş her zaman ön planda tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fatih Sultan Mehmed, Avnî, Klasik şiir, şiir dili, Türkçe, Türkçe tamlamalar

USING TURKIS SUBORDINATE CLAUSE IN AVNÎ'S (FATİH SULTAN MEHMED) POEMS

Abstract: Major criticism about classical poetry was the use of a denser language and dense subordinate clauses and words from Arabic and Persian languages. These structures had been taken into the language of poetry from the mentioned languages since 15th century, they were used more into the language of poetry during time and reached the maximum in the 17th century. The period, in which Avni lived, corresponded to the 15th century in which the influence of Arabic and Persian languages began. Therefore, the use of Arabic-Persian dense subordinate clauses and grammar structures in the poems of Avni were not in question and the solid rhetoric structure of Turkish language was observed into the language of poetry.

ORCID ID : 0000-0001-9676-2621

DOI : 10.31126-akrajournal.546318

Geliş tarihi: 28 Mart 2019 / Kabul tarihi: 17 Nisan 2019

*Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Öğretim Görevlisi.

In this study, the Turkish, Arabic and Persian subordinate clauses were found in Avnî's poems and Arabic subordinate clauses were almost never seen; however, there were about seven hundred Persian subordinate clauses in his poems. The majority of these Persian subordinate clauses are now seen as cliched and widespread structures. Also, some of them appear as some aspects of Turkish subordinate clauses. Our main emphasis is on the use of Turkish subordinate clauses and it is observed that almost all of the subordinate clauses in the Turkish language were used in the poems. As a conclusion, although Arabic-Persian subordinate clauses and words were used in poems, a solid rhetoric structure of Turkish language appeared in the poems.

Key Words: Fatih Sultan Mehmed, Avnî, classical poetry, language of poetry, Turkish, Turkish subordinates clauses

Klasik Türk edebiyatı, Türk edebiyatı tarihi içerisinde hemen hemen en uzun dönemi kapsamak itibarıyla çok önem arz etmektedir. Yaklaşık 13. yüzyılın sonlarından başlayan bu edebî dönem, 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş ve manzum mensur pek çok edebî ürünün ortaya konulduğu bir süreci oluşturmuştur. Klasik edebiyatın önemli bir nesir yönü bulunsa da, bu edebî dönemimiz daha çok nazım yönüyle tanınmaktadır. Ortaya konan edebî ürünlerin kronolojik takibi yapıldığında önceleri Türkçe kelimeleri ağırlıklı olarak hissedildiği metinlerde zamanla Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyıla gelindiğinde bu dillerden giren kelime ve gramatikal unsurların yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Ancak bu metinlerde Arapça ve Farsça unsurların her ne kadar çoğaldığı görülse de dil mantığının her zaman için Türkçe olduğu söylenegelmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Vasfi Mahir Kocatürk şunları söylemektedir: “Muhtelif sahalarda yerleşen Türkler, muhtelif zamanlarda çeşitli alfabeler kullanmakla beraber, dillerinin esas karakterlerini kaybetmemişlerdir. Bugünkü Türk milletinin dili olan Anadolu lehçesi de Müslümanlıktan sonra Arapça ve Farsçanın kuvvetli tesiri altında kalmış, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa dillerinden birçok kelime almış, fakat bilhassa halk dili olarak ana sözlerini ve esas karakterini daima muhafaza etmiştir” (Kocatürk 2016: 3).

Klasik Türk şiiri, her ne kadar Arap ve özellikle Fars şiirinden kurgu, benzetme, malzeme ve zihin olarak beslenmiş olsa da kendi orijinal his ve hayal dünyasını kurmasını bilmiştir. Şüphesiz bunda Türkçe düşünüşün etkisi tartışılmaz “Halk’ı, Divan’ı, Tasavvuf’u dâhil bütün eski şiirden, bugüne, besleyici birtakım eskimez değerler geldiğine inanıyorum. Koca bir imparatorluğun düşünce ve disiplin direnişini temsil eden bir edebiyat, her şeyden önce Osmanlıcanın yani karışık bile olsa Türkçenin inceliklerini yüzyıllar boyu yabancı kelimelere direnerek işlenegelmişliğini öğretir bana. Ben özellikle divan şairlerindeki şiir disiplini ve dikkatini Tanzimat sonrası şairlerin pek azında - çok yönlü bir dikkat olarak- ancak gördüm.” (Necatigil 2013: 1739, aktaran Mustafa Kurt)

Klasik Türk şiiri bir geleneğin şiiridir; dolayısıyla 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar ortak malzemeden benzer kurgu ve teşbihlerle yüzlerce şair tarafından binlerce beyit ortaya konulmuştur. Şüphesiz aynı malzemeden yeni yeni şeyler ortaya koymanın zorluğu ortadadır; ancak maharet aynı malzemelerden farklı ve orijinal kurguların ortaya konabilmesidir. İşte burada ortaya çıkan şairin bireysel yeteneğidir. Divan şairi, şiiriyetin yanı sıra Türkçenin de bütün imkânlarını kullanarak farklı ve değişik üslup karakterlerini ortaya koymuşlardır. “Şairlerin ‘ne söyledikleri’nin yanında, ‘nasıl söyledikleri’nin de çok büyük önemi vardır. Çünkü, divan şairlerinin birinci amacı sözü ‘güzel söylemek’, ikinci amaçları ise başkalarından ‘daha güzel söylemek’tir. Bu nedenle, aynı duygu ve düşünceyi dile getiren, aynı mazmunları, aynı klişeleşmiş mecazları, aynı motifleri daha genel bir deyişle divan şiirinin bu gibi ‘ortak malzeme’sini kullanan şairleri birbirinden ayıran, onların özgün yönlerini ortaya çıkaran hiç kuşkusuz onların söz konusu güzellikleri yaratırken ‘nasıl söyledikleri’dir, yani kendilerine özgü anlatış ve söyleyiş biçimleri, üsluplarıdır” (Dilçin 2011: 211)

Divan şairlerinin bu ortak malzemeyle kurguladıkları şiirlerinde çok az miktarda Arapça tamlamalara müracaat ettikleri gözlense de Farsça tamlamaları yaygın bir şekilde kullandıkları görülmektedir. Avnî divanında bir kısmı izafet-i maktu denilen kesik tamlamalar olmak üzere 714 kez Farsça tamlama kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu sayının Türkçe tamlamalara göre oldukça fazla olduğu görülmektedir. Ancak şiirin onca Arapça ve Farsça kelime/terkip içinde Türkçe hissedilmesinin etkenlerinden belki de başta geleni Türkçe tamlamalardır. İki ya da daha çok kelimenin birbirlerine farklı ilgilerle bağlanması olarak tarif edilebilecek bu yapılar, isim ve sıfat tamlamaları olarak genel bir tasnife tabi tutulmaktadır. Bunun dışında belirtili, belirtisiz, takısız gibi ek durumuna göre tasnif edilmesi de söz konusudur. Avnî’nin şiirleri tarandığında yaklaşık olmak üzere 80 belirtili, 80 belirtisiz, 50 eksiltili, 30 takısız, 30 zincirleme ve 20 sıfat tamlamasının var olduğu gözlenmektedir.

Avnî divanını hazırlayan Muhammet Nur Doğan, onun şairliği ile ilgili şu tespitte bulunmaktadır: “Gerek devrinin büyük şairleri ve gerekse bütün bir klâsik Türk edebiyatı şairler kadrosu içerisinde yapılacak ciddî araştırmaya dayalı bir mukayese sonucu, Şair Avnî’nin, hiç de telâffuz edildiği gibi “orta derecede bir şair” olmayıp; aksine, hayâl ve bilgi açısından çok yönlülük özelliği taşıyan üslûbu göz önünde bulundurulacak olursa, emsallerinden geri kalmayan, birinci sınıf sanatkarlar arasında sayılabileceği söylenebilir”(http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10594.giris-avnidivanipdf.pdf?)

Çalışmamıza esas aldığımız şiirler, aynı zamanda büyük bir devlet adamı ve yönetici olan Fatih Sultan Mehmed’in Avni mahlasıyla yazdığı şiirlerinde kullandığı Türkçe tamlamalar üzerine olacaktır.

1. Tamlamayı Oluşturan Unsurların Yer Değiştirmesi ve Aralarına Başka Unsurları Alması

Bu türden kullanımlar şiirin sınırlı yapısı ve özellikle vezin zorlaması ile ortaya çıkan hususlardır. Bu durum, bazen şiirdeki vurgu ve çeşniyi ortaya çıkaran kurgular olmakla birlikte Avnî'nin şiirlerinde fazlaca yer tutmamaktadır. Bu, aynı zamanda Avnî'nin Türkçeye hâkimiyeti ve şiir yeteneğinin bir göstergesi olarak da kabul edilebilecek bir durumdur.

Aşağıdaki beyitte akkuzafit n'si olarak adlandırılan “i” halinin “n” ile gösterildiği örneklerde belirtili isim tamlamasının kullanıldığı görülmektedir. “Avnî'nin gönlünün gözü” olarak sıralayabileceğimiz yapı, tamlayan olan “Avnî'nin” ifadesinin vezin gereği sona alındığı ve araya başka unsurların girdiği şekliyle şöyle yer almıştır:

Eyleme **göñlin gözin** cevri ile ‘**Avnî'nüñ harâb**
Dürr [ü] gevherler virür bu bahr ile kânum saña (G2/7)

*(Avnî'nin gönlü gözünü harap etme;
onun gözleri sana inci, gönlü deryası ise cevherler verir.)*

Aşağıdaki beyitte ise yine vezin zorlamasıyla tamlayan ile tamlananın yer değiştirdiği belirtili isim tamlaması yer almaktadır. İkinci şahıs eki almış olan “gözlerünün” tamlayanı ile “fitnesiyle” tamlayanı yer değiştirmiştir:

Fitnesiyle gözlerüñüñ göñlüme gavgâ düşer
Zülf-i anber-bâruñ ile başuma sevdâ gelür (G17/3)

*(Gözlerinin fitnesiyle gönlüme kavga düşer;
anberler saçan saçın başıma sevdalar getirir.)*

Bir diğer beyitte ise yine belirtili isim tamlaması şeklindeki “şehrün divarı” belirtili isim tamlaması, “dîvârı şehrün” biçiminde tamlayan ile tamlananın yer değiştirdiği bir yapıyla karşımıza çıkmaktadır:

Niçe pinhân eyleyem ol dilbere ‘âşıklıgum
Pürdürür **dîvârı şehrüñ** âh şâhumdan benüm (G51/2)

*(O sevgiliye olan aşkı nasıl gizleyeyim;
şehrın duvarları benim ah dumanımla doludur.)*

Aşağıdaki örnekte ise, belirtili isim tamlaması olan “benüm fahrüm” yapısının sırası değişmemekle birlikte aralarına oldukça fazla cümle unsurları almış gözükmektedir. Bir diğer husus ise Türkçenin genel seyri içinde gözlemlediğimiz tamlama eki olan –ın-in,-un-ün yapısının –ım-im,-um-üm şekline dönüşmüş biçiminin beyitte karşımıza çıkmasıdır:

Benüm señ şâh-ı meh-rûya kul olmak iledür **fahrüm**
Gedâ-yı dilber olmak yeğ **cihânuñ her safâsından** (G64/4)

*(Benim övüncüm, senin gibi bir ay yüzlü şaha kul olmaktadır;
sevgilinin kölesi olmak bütün dünya zevklerinden daha iyidir.)*

Aşağıdaki beyitte özellikle vezinden kaynaklanan devrik yapılar söz konusudur. “Onun sade bir hababıdır” şeklindeki zincirleme tamlama, beyitte şu şekilde görülmektedir:

Şol câm ki nûş eylemişem bezm-i gamuñda
Bir sâde habâbıdır anuñ künbed-i hadrâ (G1/4)

*(Şu gök kubbe, senin gam meclisinde
içtiğim kadehin üzerindeki içi boş bir kabarcıktır.)*

Ol **perî ‘ışkın** dimezven gönlüme dîvânedür
Düşmeninden **râzı lâ-büd kişinüñ** pinhân gerek (G41/4)

*(O perinin aşkını deli gönlüme söylemem,
şüphesiz gizli sırları düşmandan gizlemek gerekir.)*

2. Türkçe Tamlamaların Bir Kısımının Farsça Tamlamalarla Yapıldığı Örnekler

Bilindiği gibi Klasik şiirde Farsça tamlamalar oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Şairler zaman zaman Türkçe tamlamanın bir unsurunu Farsça tamlamalarla oluşturmuşlardır. Bu durum, bazen tamlayan bazen de tamlanan üzerinden olmuştur. Aşağıdaki beytin birinci mısraında gördüğümüz “dilberün metâ’-ı vaslı” tamlamasının tamlananı olan “metâ’-ı vaslı” yapısı Farsça bir tamlamadır. Soyut somut ilişkisi bağlamında kurulan bu terkip kendi başına bir isim tamlamasıdır. Araya başka bir kelimenin de girdiği bu tamlama iki farklı dilin gramatikal unsurları ile kullanım alanına çıkmıştır. Yine ikinci mısradaki “anun hicranına” isim tamlaması da araya bir fiil almıştır:

Kıymet olmaz **dilberüñ** gerçi **metâ’-ı vaslına**
Dil harîdâr olur **anuñ** bakmayup **hicrânına** (G66/2)

*(Gerçi sevgilinin kavuşma metaini paha biçilmez;
gönül ayrılığına bakmayıp onun alıcısı olur.)*

Aşağıdaki örnekte ise belirtili isim tamlamasının tamlayanı olan “zâl-i zamân” Farsça bir tamlamadır. Dolayısıyla Farsça tamlamanın anlamı oluşturulduktan sonra Türkçe tamlamanın anlam bütünlüğü ortaya çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda zincirleme tamlama şeklinin ortaya çıkması da demektir. Yani “zamanın zalinin mekri” gibi:

‘Avnîya **zâl-i zemânuñ mekrine** aldanma kim
Kim **zenânuñ cevri**ni çekmek gelür merdâna güç (G6/3)

(*Ey Avni zamane kocakarısının(felek) kandırmalarına aldanma;
zira kadınların cefasını çekmek erkeklere zor gelir.*)

Benzer bir durum da aşağıdaki beyitte görülmektedir. Beytin ikinci mısradaki “ehl-i fakrun hissesine” belirtili isim tamlamasının tamlayanı olan “ehl-i fakrun” kısmı Farsça tamlamadır. Bu kısım takısız tamlama şeklinde olup “hisse” kelimesi ile belirtili isim tamlaması yapmaktadır:

Ehl-i [dehre] ‘**âlemüñ ma‘mûresin** ‘arz itseler
Ehl-i fakruñ hissesine mülk-i istiğnâ düşer (G13/6)

(*Dünyayı sevenlere âlemin bütün zenginliğini verseler,
fakirlerin hissesine gönül tokluğu mülkü düşer.*)

Aşağıda örnekte ise tamlananın Farsça bir tamlamadan oluştuğu gözük-
mektedir. İkinci mısradaki “benüm baht-ı siyâhım” belirtili isim tamlamasının
tamlananı olan “baht-ı siyâhım” kısmı Farsça tamlamadır ve bir sıfat tamlama-
ması oluşturmaktadır:

Saçuñ sevdâsın itmekde gönül bir bûya kâni‘dür
Benüm baht-ı siyâhumda rakîb âña da mâni‘dür (G26/1)

(*Saçının sevdasında gönül bir kokuya razıdır;
ancak benim kara bahtımda rakip onu da engeller.*)

Dür dişüñ fikri gözüm yaşını ummân eyler
Lâ‘l-i nâbuñ hevesi yüregümi kan eyler
Yarım ağız kime bendem dise ol şâh-ı cemâl
Sanasın âni bütün ‘âleme sultân eyler (16/1,2)

(*İnci dişlerinin düşüncesi gözyaşımı deryalara döndürür;
saf lal taşına benzeyen dudakların yüregimi kan eder.
o güzellik şahı, yarım ağız kime kölem dese,
o köle kendini dünyanın sultanı zanneder.*)

3. Belirtili İsim Tamlamaları

Türkçede tamlayanın tamlama ekini aldığı yapılara belirtili isim tamlaması
denmektedir. Avnî’nin şiirlerinde belki de en çok rastlanan tamlamalar bu şe-
kildedir. Ancak belirtili isim tamlamaları yalın olarak kullanıldığı gibi araya
başka unsurlar da alabilmektedir. Bu unsurlar kelime olabildiği gibi belki de
daha çok ekler şeklinde gözükmektedir.

Dün **rakîbüñ cevri**ni men‘ eyledüñ ben hasteden
Eyledi te’sîr gûyâ âh ü efgânum saña (G2/5)

(Sanki de sana karşı ettiğim ahlal ve figanların etkisiyle dün ben hasta aşığından rakiplerin eziyetini kaldırdın.)

Ka‘be hakkı ‘Avnî baş egmez namâza yüz yumaz
Kaşların mihrâbına secde yeter kıblem bana (G3/7)

(Kâbe hakkı için Avni, namaza baş eğip yüzünü yıkamaz;
zira senin kaşlarının mihrabına secde etmek benim için kible olarak yeter.)

Señün ‘ıskuñ ile dîvâne oldu niçe ferzâne
Señün sevdân ile mecnûn olupdur niçe âkiler (G11/5)

(Nice vezirler senin aşkın ile delirdi;
seni sevdan ile nice akıllılar aklını kaybetti.)

Zülfünün vafında tomar eylesem eş‘ârımı
Kaşların vafında olan cümleye tuğrâ düşer (G13/3)

(Şiirlerimi saçlarının vafında dürsem/yazsam;
kaşlarını anlattığım cümlenin sonuna bir tuğra basılır.)

Dil hânesine kılta hayâlün şehi nüzûl
Yüzüm bisâtı ayağına zer-nigârdur
Zehr-i firâk gerçi dili haste eyledi
Vasluñ şerâbına yine ümmîd-vârdur
Cânum ümîd-vârdurur tîğ-i gamzeñe
Gözüm izün türâbına pür-intizârdur (G12/2,3,4)

(Gönül haneme hayalindeki şah(sevgili) gelse,
yüzüm ayağına atılı bir sergidir.
Ayrılık zehri gerçi gönlümü hasta etti;
ama yine de kavuşma şarabından ümidim var.
Canım, yan bakış kılıcını ummaktadır,
gözüm ise izinin tozunu gözlemektedir.)

Yüzün gülzârı şevkinden gözüm havzı pür-âb olmuş
İki gözüm kabağı seyr ider anda habâb olmuş (G31/1)

(Gül bahçesine benzeyen yüzünün şevkinden gözüm havzu suyla dolmuş;
iki göz kapağı onun üzerinde gezen iki su kabarcığı olmuş.)

Yap **gönlümün harâbesin** ey bânî-i cefâ
Bir gün ola harâba vara kâr [u] bâr-ı hüsn (G57/4)

(Ey cefa mimarı gönlümün harabesini tamir et;
yoksa güzelliğinin sonu bir harabeye döner.)

Gözü yaşıyla yazar sürhî yerini dem-be-dem
'Avnîyâ eş' âruñı levh-i dile mestûr iden (G63/5)

(Ey Avnî, şiirlerini gönül sayfasına yazarken,
kırmızı başlıkları kanlı gözyaşları ile yazarsın.)

Âteş-i gam yakmasa tañ mı **vücûdum şehri**
Gözlerümden **gönlüm üstine** iki deryâ gelür (G17/5)

(Vücut şehrimi gam ateşi yakmasa şaşılır mı,
gönlümün üstüne gözlerimden iki derya gelir.)

4. Belirtisiz İsim Tamlaması

Türkçede tamlayanın tamlama ekini almadığı birleşik yapılara belirtisiz isim tamlaması denmektedir. Bu tamlamalarda sadece tamlanan iyelik eki almış olur. Avnî'nin şiirlerinde belirtili tamlamalar kadar olmasa da rastladığımız diğer yaygın tamlama şekli belirtisiz isim tamlamasıdır.

Zülfüñ şeb-i Kadr oldı kaşuñ '**îd hilâli**
Vasluñ dem-i 'îd oldı firâkuñ ramazândur (G23/3)

(Saçların Kadir gecesi, kaşların bayram hilali,
ayrılığın Ramazan orucu, sana kavuşmak bayram oldu.)

Dâm-ı mihnetten **göñül mürği** remîde olsa ger
Zülf şahbâzını sal kim ol zamân irer yeter (G24/2)

(Gönül kuşu mihnet tuzağından ürkerse,
zülûf şahinini sal ki yakalasin.)

Gam beyâbânına her gün eylese seyr ü sefer
Her gice mihnet-serây-i fûrkate mihmân olup (G4/4)

(Her gece ayrılığın sıkıntılı evine misafir olup,
her gün gam çöllerini dolanıp dursa.)

Geh **cefâ kûhı gubârından** urınsa kisveti
Geh **belâ vâdisini** geşt eylese üryân olup (G4/2)

(Bazen cefa dağının tozlarını elbise gibi giyinse,
bazen de soyunarak bela vadisini gezse.)

Aşağıdaki örnekte ise belirtisiz isim tamlaması akkuzatif n'si yani belirtme halinin eski kullanımı olan 'n' yapısı ile karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanım Eski Anadolu Türkçesinin yaygın kullanımlarından olup Klasik Türk şiirinde

de oldukça fazla kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte gördüğümüz “ışk odın” tamlamasının tam açılımı “ışk od-u-n-u” biçiminde olup isim kökü + üçüncü şahıs iyelik eki + zamir n’si + belirtme hali şeklindedir:

Avnîyâ cismüñ yanup küllî kül oldıysa eger
İşk odın hıfz itmek için işbu hâkister yeter (24/5)

(*Ey Avnî, bedenin tamamen yanıp kül olduysa eğer,
aşk ateşini korumak için bu küllük yeter.*)

Gönül mürğine ser-tâ-ser **cihân bâğın** tolandırdum
Ben anı âkıbet bir serv-i bâlâya dolandırdum (G50/1)

(*Gönül kuşuna baştanbaşa dünya bahçesini dolaştırdım;
en sonunda servi boylu bir sevgiliye dolandı/sarıldı/tutuldu.*)

Aşağıdaki örnekte de belirtisiz isim tamlaması günümüz yaygın kullanımı şeklinde yani “can kulağ-ı-n-a” olarak geçmektedir:

İreli **cân kulağına senüñ ‘ışkuñ** nidâsından
Urur lebbeyk işigüñde tavâf eyler safâsından (G64/1)

(*Can kulağına senin aşkınun sesleri ereli,
sevincinden eşliğini Kâbe gibi tavafe ederek, lebbeyk der.*)

Dolaşdum zülf-i yâra iltemedüm başa sevdâsın
Hemân **yüz karalığı** hâsıl oldu rûzgârımdan (G58/4)

(*Yarin saçlarına dolaştım, sevdamı başa iletemedim;
talihimden bana yüz karalığı düştü.*)

Aşağıdaki örnekte, belirtisiz isim tamlaması olan “mahalle halkı” yapısının tamlayanı olan “mahalle” kelimesi iyelik eki almıştır:

Mahalleñ halkı incidür beni bilmezlige urup
Ne müşkildür cefâ irmek kişiye âşnâsından (G64/3)

(*İnsana tanıdığından cefa gelmesi ne müşkül iştir;
zira sevgilinin mahallesindeki halk beni bilmezlikten gelerek incitir.*)

Vuslatı şem‘ini çün yakmadı ol yâr gelüp
Fürkati nârına ‘Avnî yüri señ yan bu gice (G68/6)

(*O yar, gelip ona kavuşma mumunu yakmadı;
ey Avnî, sen gel ayrılık ateşlerine yan.*)

5. Takısız Tamlamalar

Tamlayan ve tamlananın ek almadığı tamlamalara takısız tamlama denmektedir. Avnî’nin şiirlerinde en az rastlanan tamlama takısız tamlamadır.

‘Avniyâ yüzüne sûret **gözünü yaş**ı virür
Kurı bâğa şerefi lâle-i nû‘mân eyler (G16/7)

(Kupkuru bahçeyi gelincik çiçeği nasıl şerefendirirse ey Avnî,
yüzüne güzelliği kanlı gözyaşın verir.)

Bâğda **gül ruhlerüñdür** verd-i hamrâdan murâd
Kâmetüñdür râstı serv-i dil-ârâdan murâd (G8/1)

(Bahçedeki kırmızı gülden murat edilen senin gül yanaklarındır;
gönül alıcı serviden kast edilen ise senin boyundur.)

Çün ecel sulh itdürür âhir nizâ‘ı kaldurur
Pes nedür dünyâ için bu **kurı gavgâdan** murâd (G8/4)

(Sonunda ecel bütün kavgaları bitirip barışı sağlar;
bu dünya için edilen kuru kavganın amacı nedir?)

6. Zincirleme Tamlamalar

Tamlamaların birden fazla unsurla oluşturulduğu yapılardır. Avnî'nin şiirlerinde Farsça yapılarla oluşturulanları da sayarsak belli oranda zincirleme tamlama kullanıldığını görmekteyiz. Bu yapıların bir kısmı belirsiz bir kısmı belirtili olabilirken, bazen tamlamanın bütünü belirtili olabilmektedir:

Görsek ol gonca-lebi çâk-ı girîbân iderüz
Gül yüzün yâdına bülbül gibi efgân iderüz (G29/1)

(O gonca ağızlı sevgiliyi görsek yakamızı yırtarız;
gül yüzünün hatırına bülbül gibi şakırız.)

Hâne-i dil kim harâb olmuş sanurdum ben anı
Ol **cefâ mi‘mârınuñ tarhı-y**-ile ma‘mûrmış (G33/2)

(Gönül evimi harap olmuş sanurdım;
meğerse o cefâ mimarı olan sevgilinin düzenlemesi ile mamur olmuş.)

Sirişk seylini deryâlara idem teslîm
Güneş yüzün gamını levh-i âsmâna yazam (G52/4)

(Gözyaşı selini deryalara teslim edeyim;
gün yüzünün gamını gökyüzü sayfasına yazayım.)

Gözün âhusınuñ şevkı-y-ile sahrâlara düşdüm
Saçun sevdâsı-y-ıla nâfe-veş terk-i diyâr itdüm
(Ahu gözlerinin aşkıyla sahralara düştüm;
saçının sevdasıyla misk gibi gurbete düştüm.)

Kadûn servi firâkında yaşımı cûy-bâr itdüm
Yüzûn gülzârı yâdına gözüm ebr-i behâr itdüm (G55/2,3)

(*Servi boyunun ayrılığında gözyaşımı ırmak eyledim;
gül bahçesine benzeyen yüzünün hayali ile gözlerimi bahar bulutu eyledim.*)

7. Sıfat Tamlaması

Bir ismi niteleyen sıfatın tamlamanın başında olduğu yapılar sıfat tamlaması denmektedir. Bir ismin rengi, şekli, durumu, sayısı gibi özelliklerini belirten kelimelere sıfat denilmektedir. Sıfatlar her zaman isimlerden önce gelir. Dolayısıyla sıfat tamlamalarında tamlanan isim, tamlayan ise sıfattır.

Gül yüzûn üzre ki düşmüş ca‘d-ı kâkül şâh şâh
Zînet itmîş bâğ-ı hüsnüñ tâze sünbül şâh şâh (G7/1)

(*Gül yüzünün üstüne perçemlerin kıvrım kıvrım düşmüş;
sanki de güzellik bağı sünbül dal dal süslemiş.*)

Bâğa servini hırâmân itse ol **ruhsârı gül**
Na‘ra-ı bülbülle gülşen sahnına gavgâ düşer(G13/5)

(*Yanakları gül gibi olan sevgili bağda yürüse,
bülbül bağırmaları arasında kavga çıkar.*)

‘Avnîyâ dil virmek ol dildâra düşmezdi baña
Bir **düşecek yir** arayuban gönül ammâ düşer (G13/7)

(*Ey Avnî, o sevgiliye gönül vermek bana düşmezdi;
ancak gönül düşecek bir yer aradığında oraya düşer.*)

Harâmî gamzeñ ü tarrâr zülfüñ
Gönül şehrinde bilmem ne ararlar (G15/3)

(*Yol kesici gözlerin ile hırsız zülüflerin,
benim gönül şehrimde ne arıyorlar?*)

Dolsa ‘âlem tañ degül dûd-ı siyâhumdan benüm
Mihr görmen zerrece **gün yüzlü** mâhumdan benüm (G51/1)

(*Bütün âlem siyah ah dumanımla dolsa şaşılmaz;
gün yüzlü ayımdan(sevgili), bir zerre güneş fark edilmez.*)

Önemli bir sıfat yapma eki olan –lı-li ile yapılan bazı sıfat tamlamaları ve isim başı niteleme sıfatları da görülmektedir:

Bir **güneş yüzlü melek** gördüm ki ‘âlem mâhıdur
Ol **kara sünbülleri** ‘âşiklarınuñ âhıdur (G14/1)

(*Bir güneş yüzlü güzel gördüm âlemin ayıdır;
onun kara sünbül gibi saçları âşikların ahıdır.*)

Dile zülfünde gamzeñden irişür
Gice içinde **korhulu haberler** (G15/5)

(*Gönle gamzenden saçların vasıtasıyla erişir
gece içinde korkulu haberler.*)

8. Eksilteli Tamlamalar

Özellikle tamlayan işlevindeki kişi zamirlerinin olmadığı tamlamalardır. Örneğin aşağıdaki beyitte geçen “başumda” kelimesinin tam hali “benim başumda”, “elümde” kelimesinin ise tam hali “benim elümde” şeklindedir. Günlük konuşmada da yapılan bu düşürmeler özellikle şiir dilinde vezinle birlikte değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Başumda gerd-i mezellet **elümde** köhne sifâl
Kanı benüm gibi devr içre bir gedâ-yı şerâb (G5/4)

(*Başumda hakirlik tozu/kederi, elimde eski bir çanak,
bu zamanda benim gibi şaraba köle olmuş bir fakir nerede?*)

Yine aşağıdaki beyitte “senin” biçiminde olan tamlayanlar özellikle vezinden dolayı eksik olarak karşımıza çıkmaktadır:

Dehânuñuñ beyânı muhtasardur
Mutavveldür **saçuñda** muhtasarlar (G15/2)

(*Ağız ve dudaklarınla ilgili beyan bir özetdir;
saçınla ilgili olanlarsa uzundur.*)

Aşağıdaki beyitte ise bir belirtili tamlama kullanılmıştır; ancak vezin gereği olsa gerek “gözlerünün” tamlayanı “gözlerün” şeklinde kullanılmıştır.

Dil nice rüsvâ vü şeydâ olmasun
Gözlerüñ fettânına meftundur (G25/3)

9. Tamlamayı Oluşturan Ögelerin İyelik Eki Aldığı Durumlar

Bu kullanımlar günlük dilde de karşımıza çıkan hususlardır. Ancak şiirde vezin zorlaması söz konusu olduğu için şairler zaman zaman bunlara müracaat etmişlerdir. Örneğin aşağıdaki beyitte geçen “müjen hançeri” tamlamasının tam şekli “senin müjenin hançeri”dir; ancak vezin gereği bazı unsurlar düşülerek kullanılmıştır:

Ten-i bî-câna **müjeñ hançeri** kim câna geçer
Haste-i ‘ışka ecel şerbeti dermâna geçer (G10/1)
(*Şu zayıf bedenime kirpik hançerin canıma geçer/değer,
aşk hastasına ecel şerbeti derman yerine geçer.*)

Dür dişün fikri gözüm yaşını ummân eyler
Lâ '1-i nâbuñ hevesi yüregümi kan eyler (G16/1)

*(İnci gibi dişlerinin düşüncesi gözyaşlarımı ummana döndürür;
o lal taşına benzeyen dudakların bağrımı kan eder.)*

Avnîyâ yüzüne sûret **gözünüñ yaşı** virür
Kuru bâğa şerefi lâle-i nû'mân eyler (G16/7)

*(Kupkuru bahçeyi gelincik çiçeği nasıl şerefendirirse ey Avnî,
yüzüne güzelliği kanlı gözyaşın verir.)*

Aşağıdaki beyitte ise ikinci şahıs ekleri aynı zamanda tamlama eklerinin fonksiyonunu üstlenmiş bir biçimde karşımıza çıkmaktadır:

Alnuñ kamerine yüzün ayına müşâbih
Bunca göz ile görmedi bu çarh-ı muallâ (G1/3)

*(Alnının kamerine yüzünün ayına benzer
bir şeyi bu yüce felek bunca gözüne rağmen görmedi.)*

Sonuç:

Aynı zaman da kudretli bir hükümdar olan Avnî, Klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden birisidir. Onun divanında geçen ve çoğunluğu gazel olan seksen dört şiirinde toplam dört yüz kırk civarında beyit bulunmaktadır. Bu hacimle şiirlerini belki bir divandan çok divançe olarak adlandırmak doğru olacaktır. Avnî'nin bu dört yüz kırk beyit civarındaki şiirleri tarandığında yaklaşık olmak üzere 80 belirtili, 80 belirtisiz, 50 eksilteli, 30 takısız, 30 zincirleme ve 20 sıfat tamlaması olduğu gözlenmektedir. Farsça tamlamaların 710 civarında olduğu düşünülürse bu sayıların az olduğu düşünülebilir. Ancak Farsça tamlamaların pek çoğu da Türkçe tamlama yapıları ile birlikte kullanım sahasına çıkmış gözükmektedir. Ayrıca Farsça tamlamaların da çoğunlukla klişeleşmiş yapıları oluşturduğu dikkate alındığında Türkçe mantığın, duyuş ve düşünüşün ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Dilçin, Cem (2011); Divan Şiiri ve şairleri Üzerine İncelemeler, Kabalcı Yayınları, İstanbul Fatih Divanı; (Hazırlayan: Muhammet Nur Doğan), Kültür Bakanlığı e-kitap.
Kocatürk, Vasfî Mahir (2016); Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, İKÜ Yayınları, İstanbul
Kurt, Mustafa (2013); "Divan Şiiri Karşısında Behçet Necatigil", Türkbilig, 2018/35: 215-221.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10594,giris-avnidivanipdf.pdf>